Michał Rudy¹

Uniwersytet SWPS w Warszawie

ORCID ID: 0000-0003-2323-1058

PRAWO HUMANITARNEJ OCHRONY ZWIERZĄT JAKO DZIAŁ KOMPLEKSOWY PRAWA ADMINISTRACYJNEGO

ABSTRACT

Law of animal humane protection as comprehensive branch of administrative law

The legal protection of animals may be discussed on the grounds of branches of law such as civil law, criminal law or administrative law. Due to the essence of the protected “interest”, in this case animals, their protection in the most comprehensive way was provided by the norms of administrative law. The additional systematization of this form of protection is inscribed in the aforementioned administrative law. For this reason, it is possible to discuss e.g. regulations on the humane protection of animals, environmental protection of animals or

¹ Radca prawny, doktor nauk prawnych, wykładowca Szkoły Prawa Uniwersytetu SWPS, współnik w Kancelarii Prawnej Result Rudy Maj Mazur Wacek Woźniak spółka jawna.

protection of animal health. Such parts of administrative law can be referred to as its comprehensive sections.

At present, however, such a classification raises uncertainties – therefore, a division into comprehensive sections of administrative law was suggested. In the structure of such a section, to ensure better security of the protected interest, in addition to the typical norms of administrative regulations, there are norms from other branches of law, like civil law or administrative law.

Keywords: animal protection, humane protection of animals, comprehensive section of administrative law, subject of law, object of law, dereification, systematization of law

Słowa kluczowe: ochrona zwierząt, humanitarna ochrona zwierząt, dział kompleksowy prawa administracyjnego, podmiot prawa, przedmiot prawa, dereifikacja, systematyzacja prawa

1. Wstęp

Problematyka ochrony zwierząt jest jedną z tych, które cieszą się coraz większą uwagą społeczeństwa. Wiąże się to z kilkoma czynnikami – przede wszystkim coraz większą liczbą organizacji społecznych, których statutowym celem jest ochrona zwierząt i które walczą o uwagę opinii publicznej, związanym z tym wzrostem świadomości samego społeczeństwa, a także obecnością w debacie publicznej niezwykle medialnych tematów, takich jak próba wyważenia przez polski Trybunał Konstytucyjny, na ile ubój rytualny może być sprzeczny właśnie z moralnością publiczną, a na ile jego zakaz ograniczałby prawo do swobody kultu religijnego.

Prawna ochrona zwierząt stanowi przy tym materię bardzo zróżnicowaną, która jest obecna w wielu gałęziach prawa. W temacie tym swobodnie można prowadzić rozważania w zakresie karnoprawnej, cywilnoprawnej czy też administracyjnoprawnej ochrony zwierząt². W sposób najbardziej wszechstronny problematyka ta jest jednak uwzględniona

2 M. Hadel, *Normatywny wymiar wartości prawa administracyjnego determinujących warunkowania prawnej ochrony zwierząt* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego. Tom II*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017 (dostęp: LEX Omega).

w regulacjach z zakresu prawa administracyjnego. W systemie prawa administracyjnego normy związane z ochroną zwierząt podlegają przy tym dodatkowej systematyzacji na środowiskową ochronę zwierząt, łowiecką ochronę zwierząt czy też ochronę zdrowia zwierząt (ochronę weterynaryjną zwierząt). Powstaje przy tym pytanie, czy w podobnym duchu możemy mówić o humanitarnej ochronie zwierząt.

Niektórzy mogliby powiedzieć, że po co wywierać otwarte drzwi. W doktrynie prawa ma przecież nie ulegać wątpliwości, że ochrona humanitarna zwierząt zaliczana jest do prawa (ochrony) środowiska. Ale czy tak jest naprawdę?

Obecnie zasadniczym krajowym aktem prawnym normującym problematykę humanitarnej ochrony zwierząt w Polsce jest ustawa z 21 sierpnia 1997 r. o ochronie zwierząt³. Zgodnie z art. 1 ust. 1 zdanie pierwsze tej ustawy zwierzę jako istota żyjąca i zdolna do odczuwania cierpienia nie jest rzeczą. To na gruncie tego aktu normatywnego przez doktrynę prawa wypracowany został termin humanitarnej ochrony zwierząt, na oznaczenie ogółu przepisów mających na celu ochronę zwierząt przed zadawaniem im cierpienia ze strony człowieka⁴.

Ustawa o ochronie zwierząt stanowi podstawowy akt prawny dla humanitarnej ochrony zwierząt, ale nie jedyny. Wśród innych aktów prawnych mających znaczenie w zakresie zapewnienia odpowiedniego poziomu humanitarnej ochrony zwierząt należy wskazać przepisy Unii Europejskiej, to jest rozporządzenie Rady (WE) nr 1099/2009 z 24 września 2009 r. w sprawie ochrony zwierząt podczas ich uśmiercania⁵ czy dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2010/63/UE z 22 września 2010 r. w sprawie ochrony zwierząt wykorzystywanych do

³ Dz.U. z 2020 r. poz. 638.

⁴ Wskazywane przez niektórych określenie „prawa zwierząt” zdaniem autora ma charakter dopuszczalnego, ale jednak semantycznego uproszczenia, gdyż – przynajmniej na gruncie obowiązującego ustawodawstwa – przyjąć należy, że zwierzęta nie mogą być podmiotem praw i obowiązków (zwłaszcza tych drugich), ich „prawa” są właściwie odbiciem, refleksem obowiązków moralnych, które obciążają człowieka (M. Hadel, *Normatywny wymiar wartości prawa administracyjnego determinujących uwarunkowania prawnej ochrony zwierząt* [w:] *Aksjologia prawa administracyjnego. Tom II*, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017 [dostęp: LEX Omega]).

⁵ Dz.U. UE L. z 2009 r. nr 303, s. 1 z późn. zm.

celów naukowych⁶, która to dyrektywa została implementowana do polskiego porządku prawnego ustawą z 15 stycznia 2015 r. o ochronie zwierząt wykorzystywanych do celów naukowych lub edukacyjnych⁷.

Celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytania:

- » dlaczego normy z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt powinniśmy zaliczać przede wszystkim do działu prawa administracyjnego;
- » dlaczego normy z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt nie powinny być zaliczane do prawa (ochrony) środowiska;
- » czy można mówić o poddziale kompleksowym prawa administracyjnego – humanitarna ochrona zwierząt.

2. Zwierzę jako „dobro” chronione prawem

Analizując istotę ochrony humanitarnej zwierząt, należałoby w zasadzie w pierwszej kolejności odpowiedzieć na pytanie, z jakiego rodzaju dobrem mamy do czynienia, tj. jaka jest natura zwierzęcia objętego ochroną, i to w obrębie różnych zależności społecznych lub prawnych. Jednocześnie musimy mieć świadomość, iż odnosząc się do problemu charakteru prawnego zwierzęcia – oprócz teorii prawa – powinniśmy również uwzględnić osiągnięcia biologii, antropologii społecznej, socjologii, filozofii i etyki⁸. Albowiem, jak wskazuje się w doktrynie, „wyjaśnienie nie tylko biologicznej, lecz i filozoficznej natury bytu, jakim jest zwierzę, bezsprzecznie ułatwia zbudowanie jego jurydycznej koncepcji”⁹.

Próba zgłębienia prawnej natury szczególnego tworu przyrody, jakim jest zwierzę, nie jest zadaniem łatwym. Świadczą o tym toczące się od pewnego czasu spory oraz zgłaszane w tym względzie propozycje różnorodnych ujęć i rozwiązań, nie wyłączając „koncepcji skrajnych”¹⁰.

⁶ Dz.Urz. UE L 276 z 20 października 2010 r., s. 33.

⁷ Dz.U. z 2021 r. poz. 1331 z późn. zm.

⁸ Podobnie zob. M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013 (dostęp: LEX Omega).

⁹ M. Goettel, *op. cit.*

¹⁰ *Ibidem*.

Zbudowanie takiej jurydycznej koncepcji zwierzęcia pomaga nam przy tym odnieść się do pozycji różnych kategorii zwierząt w systemie prawa. Stąd tak fundamentalne jest spojrzenie na zwierzę z nieco szerszej perspektywy i podjęcie próby jego oceny jako szczególnej wartości chronionej prawem¹¹. Wyczuwamy przy tym „[...] niejako instynktownie, że zwierzę stanowi dobro o szczególnym charakterze, istotnie różniące się od innych materialnych składników naszego otoczenia, choćby stanowiły je żywe twory przyrody (drzewa czy inne rośliny)”¹².

Najważniejszym osiągnięciem intelektualnym ustawy o ochronie zwierząt jest ustalenie art. 1 ust. 1 zdanie pierwsze, zgodnie z którym zwierzę jako istota żyjąca i zdolna do odczuwania cierpienia nie jest rzeczą. Pojęcie rzeczy jest kategorią prawa cywilnego. Rzeczą w rozumieniu tego prawa są tylko przedmioty materialne¹³. Postanowienie art. 1 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt oznacza, iż ustawodawca, kierując się względami natury moralnej i etycznej, wyłączył zwierzęta z tej kategorii przedmiotów.

To, że zwierzę kręgowie z prawnego punktu widzenia przestało być rzeczą, skłania do stawiania kolejnych pytań. Czy stanowisko ustawodawcy zawarte w art. 1 ust. 1 ww. ustawy, iż zwierzę nie jest rzeczą, stało się jakimkolwiek punktem zwrotnym w pozycji prawnej zwierzęcia? A w szczególności skoro zwierzę nie jest rzeczą, to czy znaczy to, że stało się podmiotem prawa? Czy jednak dalej jest przedmiotem, także obrotu prawnego? A jeżeli nie, to jakie jest miejsce zwierzęcia w systematyce przedmiotów stosunków prawnych¹⁴. Czy mieści się ono w obrębie jakiejś szerszej kategorii, czy stanowi kategorię całkowicie odrębną¹⁵? „Czy jego położenie na gruncie prawa cywilnego jest identyczne z sytuacją innych przedmiotów, czy też zajmuje ono pozycję wyjątkową?”¹⁶.

Niektórzy autorzy wychodzą *a priori* z założenia, że nie mamy w tej materii (kwalifikacja prawna zwierząt) do czynienia z dylematem podmiot

11 Podobnie zob. M. Goettel, *op. cit.*

12 M. Goettel, *op. cit.*

13 Stanowi o tym przepis art. 45 ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 z późn. zm.).

14 Podobnie zob. M. Goettel, *op. cit.*, chociaż zawęży pytanie do stosunków cywilnoprawnych.

15 M. Goettel, *op. cit.*

16 *Ibidem*.

czy przedmiot prawa. Wskazują: „Aczkolwiek zwierzę jest istotą żyjącą, jednak przymiot podmiotowości prawnej ustawodawca powiązał wyłącznie z istotą ludzką (osobą fizyczną), a także z zorganizowanymi w szczególności sposobem ludzkimi zbiorowościami oraz innymi tworem (bytami) społecznymi (osobą prawną i jednostką organizacyjną niemającą osobowości prawnej, zwaną także ułomną lub niepełną osobą prawną albo osobą ustawową). Jeżeli zatem nie może być zwierzę podmiotem stosunków cywilnoprawnych, pozostaje przypisanie mu cechy przedmiotu”¹⁷. W teraźniejszym stanie prawnym i zastanych stosunkach społecznych trudno się nie zgodzić z takim stanowiskiem. Dereifikacja (odrzeczwienie, a więc uznanie czegoś za niebędące rzeczą, choć wcześniej było za rzecz uznawane) oznacza bowiem jedynie formalne wyłączenie zwierząt z prawnej kategorii „rzeczy”¹⁸. Nie towarzyszy temu jednak ich personifikacja, nie stają się podmiotami prawa, ze skutkiem w postaci upodmiotowienia i zdolności nabywania czy posiadania praw¹⁹.

Postępowanie ze zwierzętami podlega jednak ograniczeniom prawnym, mimo to one same pozostają bardziej przedmiotem praw i obowiązków człowieka niż podmiotem jakichkolwiek uprawnień, a tym bardziej obowiązków przypisywanych im samym. Zwierzęta tworzą zatem odrębną kategorię nie do końca mieszczącą się w tradycyjnej dychotomii osoba (podmiot) – rzecz (przedmiot). Choć tego rodzaju wyłom nie jest bynajmniej przypadkiem odosobnionym (przykłady to choćby zdolna do rozwoju komórka rozrodcza lub ciało zmarłego człowieka)²⁰.

Jednocześnie bezsprzecznie także prawodawca odżegnuje się od tak radykalnego ujęcia, iż zwierzę stało się podmiotem prawa²¹. Zwłaszcza że w myśl art. 1 ust. 2 ustawy o ochronie zwierząt prawo nakazuje stosowanie do zwierząt odpowiednio przepisów dotyczących rzeczy. Ustawodawca

17 *Ibidem*.

18 Łętowska E., *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja [w:] Studia z prawa prywatnego: księga pamiątkowa ku czci Profesora Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar, Łódź 1997, s. 113.

19 M. Nazar, *Normatywna dereifikacja zwierząt – aspekty cywilnoprawne [w:] Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002, s. 138.

20 Łętowska E., *op. cit.*, s. 113.

21 M. Goettel, *op. cit.*

daje więc do zrozumienia, że nie da się dokonać oceny sytuacji prawnej zwierzęcia bez odniesienia się do rzeczy²².

Prowadzi to do uznania, że w stosunkach cywilnoprawnych zwierzę i rzecz znajdują się w zasadzie w dość tożsamej sytuacji, uwzględniającej jednak pewne różnice. Można wskazać, że art. 1 ust. 1 ustawy o ochronie zwierząt wprowadza klauzulę generalną – zgodnie z nią w razie jakiegokolwiek kwestii prawnej związanej ze zwierzęciem konieczne jest wzięcie pod uwagę szczególnego statusu zwierzęcia jako istoty żyjącej, zdolnej do odczuwania cierpienia. Ustęp 2 art. 1 wprowadza z kolei klauzulę generalną, zgodnie z którą w sprawach nieuregulowanych w ustawie o ochronie zwierząt do zwierząt stosuje się przepisy dotyczące rzeczy. Zmiana nie jest zatem zasadnicza, zwierzęta, a właściwie, zgodnie z art. 2 ust. 1 ustawy, zwierzęta kręgowce, bo takie zawężenie pojęcia zwierzęcia wprowadza ta norma prawna, ze szczególnego rodzaju rzeczy stały się „jedynie” szczególnym rodzajem przedmiotów prawa.

3. Normy z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt jako dział kompleksowy prawa administracyjnego

W polskiej nauce prawa administracyjnego przepisy z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt przez wiele lat nie były przedmiotem szczególnego zainteresowania. Niemniej sam termin humanitarnej ochrony zwierząt wypracowany został przez doktrynę prawa na oznaczenie ogółu przepisów mających na celu ochronę zwierząt przed zadawaniem im cierpienia ze strony człowieka.

Dokładnie tak: ze strony człowieka. Do kogo kierowane są bowiem normy z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt i kto może być sprawcą cierpienia zwierzęcia? Oczywiście normy takie kierowane są do człowieka i to człowiek niestety jest sprawcą takiego cierpienia, które

²² Niezmiernie trudnym i niecelowym zabiegiem byłoby konstruowanie odrębnego (względem rzeczy) reżimu prawnego dla zwierząt. W większości wypadków byłoby to swoiste zdublowanie regulacji prawnych odnoszących się bezpośrednio do rzeczy (M. Goettel, *op. cit.*).

prawnicy nazywają często „niehumanitarnym traktowaniem zwierzęcia”. W tym miejscu warto przytoczyć pogląd L. Jastrzębskiego, który wskazuje, że „ochrona humanitarna zwierząt należy do typów ochrony zwierząt przed człowiekiem, przed jego działalnością w sensie najogólniejszym przynoszącym zwierzęciu cierpienie. Wypływa ona z pobudek etycznych, człowieczych, zabraniających zadawania zbędnych cierpień zwierzęciu jako istocie żywej, [...] chroniąc jego życie i zdrowie”²³. Czyli przepisy z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt dotyczą tak zwanego humanitarnego sposobu postępowania człowieka wobec zwierząt.

Istota humanitarnej ochrony zwierząt wyrażona została w art. 1 ust. 1 zdanie drugie ustawy o ochronie zwierząt oraz w art. 5 i 6 tejże ustawy. W myśl tych przepisów człowiek winien jest zwierzęciu poszanowanie, a każde zwierzę wymaga humanitarnego traktowania, przez które należy rozumieć traktowanie uwzględniające potrzeby zwierzęcia oraz zapewniające mu opiekę i ochronę. Kwestie te należy zatem uznać za główne zagadnienia w dziedzinie stosunków wchodzących w skład prawa o humanitarnej ochronie zwierząt. Zabieg taki jest przy tym uzasadniony specyfiką przedmiotu ochrony. Taki sposób definiowania prawa humanitarnej ochrony zwierząt bierze przy tym pod uwagę też cel regulacji. Chodzi tu bowiem o ochronę ściśle określonych dóbr indywidualnych lub zbiorowych. To owe dobra bowiem, oprócz jednostki, a nie państwa i jego zadania, należy uznać za centralny punkt regulacji prawnych²⁴.

Z dość oczywistych względów ochrony humanitarnej zwierząt nie da się zapewnić za pomocą norm prawa cywilnego. Z tego powodu odpowiednio „traktowanie zwierzęcia i zapewnienie mu bezpiecznej oraz należytej egzystencji utożsamiane jest z interesem publicznym, którego realizację i ochronę najlepiej gwarantować mogą właśnie normy prawa publicznego, w szczególności administracyjnego”²⁵. Za pomocą unormowań prawa administracyjnego, zwanych reglamentacją, można

²³ L. Jastrzębski, *Prawo ochrony środowiska w Polsce*, Warszawa 1990, s. 124.

²⁴ Z. Leoński, *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa 2006, s. 2. Podobnie Z. Bukowski, *Polskie administracyjne prawo materialne*, Toruń 2005, s. 18.

²⁵ J. Helios, W. Jedlecka, *Ochrona zwierząt w polskim prawie administracyjnym i karnym*, „Prawo i Więź, Law & Social Bonds, Journal in Legal and Social Studies”, rok VI, numer 1 (19) 2017.

określić system nakazów i zakazów w zakresie postępowania ze zwierzętami, zaingerować w stosunki cywilne, wprowadzić kompetencje organów władzy publicznej, a także innych podmiotów, jak również instrumenty zapewniające egzekwowanie tychże praw, wraz z systemem sankcji administracyjnych i karnych²⁶.

Publicznoprawna natura norm prawa z zakresu ochrony zwierząt przesądza zatem o ich zakwalifikowaniu do działu prawa administracyjnego. Normy te mają bowiem co do zasady charakter bezwzględnie obowiązujący. Oznacza to, że zawierają rozwiązania, które z jednej strony wprowadzają obowiązek podejmowania określonych zachowań (lub powstrzymania się od nich)²⁷, z drugiej zaś nie mogą być swobodnie zmieniane porozumieniem stron, co cechuje normy prawa cywilnego. Normy prawa humanitarnej ochrony zwierząt zawierają także element władztwa, dający organom administracji publicznej kompetencje jednostronnego rozstrzygania sytuacji indywidualnych. Osoba, na którą nałożony został obowiązek wynikający z regulacji prawa ochrony zwierząt, nie może przy tym skutecznie przenieść odpowiedzialności za wykonanie takiego obowiązku na inny podmiot²⁸. Ponadto jeżeli nie dopełni ona dobrowolnie nakazanego przez prawo obowiązku (lub skonkretyzowanego w drodze aktu administracyjnego), to obowiązek ten zostanie wyegzekwowany przy użyciu przymusu państwowego.

Idea humanitarnej ochrony zwierząt wyraża się przy tym także w odpowiedzialności karnej, w której obrębie większość nagannych i sprzecznych z ustawą zachowań traktowana jest jako występki lub wykroczenia²⁹. Dlaczego idea humanitarnej ochrony zwierząt wyraża się „także” w odpowiedzialności karnej? Termin „także” oznacza wszak „również, też”. Odpowiedzialność administracyjna i karna może realizować podobne funkcje, a więc funkcję prewencyjną i represyjną. Należy jednak pamiętać, że w przypadku odpowiedzialności administracyjnej nacisk

26 W tym zakresie trudno jednak jest się zgodzić, że cała główna idea czy też istota humanitarnej ochrony zwierząt wyraża się w odpowiedzialności karnej (tak zwłaszcza J. Boć i E. Samborska-Boć, *Ochrona humanitarna zwierząt* [w:] *Prawo ochrony środowiska*, Kolonia Limited 2005, s. 301).

27 J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Kraków 2005, s. 35 i n.

28 J. Starościk, *Prawo administracyjne*, Warszawa 1978, s. 21.

29 *Ochrona środowiska*, red. J. Boć, Wrocław 2000, s. 264.

położony jest jednak na funkcję prewencyjną, przy odpowiedzialności karnej natomiast na represję³⁰. Co więcej, to po stronie organów administracji publicznej zawsze będzie przypisana kompetencja do ostatecznego urzeczywistnienia normy prawa administracyjnego, czyli podjęcia czynności zmierzających do doprowadzenia stanu zastanego u danego podmiotu nadzorowanego (kontrolowanego) – do stanu postulowanego, czy to w normach samej ustawy o ochronie zwierząt, czy też w aktach wykonawczych do niej. Przy czym nie trzeba raczej dopowiadać, iż realizacja odpowiedzialności karnej za naruszenie norm prawa z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt odbywa się w formach i ze skutkiem właściwym dla systemu prawa karnego, odpowiedzialność administracyjna zaś – w formach i ze skutkiem właściwym dla systemu prawa administracyjnego.

Przepisy prawa z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt nakładają na organy administracji publicznej pewne zadania. Aby je zrealizować, organy zobowiązane są do podejmowania określonych prawem działań w rozmaitych formach. Formy te tworzą z kolei zbiór form działania organów administracji publicznej.

Za pomocą form działania organów administracji publicznej nie robi nic innego, jak tylko stosuje w praktyce przepisy prawa. Zatem na gruncie prawa administracyjnego pojęcie to jest odpowiednikiem terminu czynności prawnej w prawie cywilnym³¹. Przez formę działania organu administracji publicznej rozumiemy bowiem „określony prawnie typ konkretnej czynności”³². Za A. Błasiem katalog form działania administracji publicznej można usystematyzować następująco: akty administracyjne, akty normatywne, formy działań faktycznych, umowy (cywilnoprawne i publicznoprawne)³³.

30 Zob. W. Radecki, *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2002, s. 62; E. Łętowska, *Odpowiedzialność w aparacie administracyjnym* [w:] *Prawo administracyjne i funkcjonowanie aparatu państwowego Polski i NRD*, red. G. Schulz, J. Łętowski, Wrocław 1981, s. 228.

31 A. Wiktorowska, *Prawne formy działania administracji* [w:] *Prawo administracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2007, s. 253.

32 J. Starościak, *op. cit.*, s. 230.

33 A. Błaś, *Prawne formy działania administracji publicznej* [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2005, s. 328.

Jednocześnie warto zauważyć, że część z norm prawa o humanitarnej ochronie zwierząt odwołuje się do działań społeczeństwa (zbiorowości) – państwa (w tym administracji rządowej), gminy, stowarzyszeń. Prawdopodobnie w tym obszarze obowiązek wysiłku zbiorowego jednostek wynika z niemożności stworzenia przez pojedynczych członków społeczeństwa należytych warunków do utrzymania odpowiedniej ochrony zwierząt. W zakresie humanitarnej ochrony zwierząt społeczeństwo będzie więc występowało zarówno jako świadczeniodawca, jak i świadczeniobiorca odpowiednich działań.

Określenie miejsca przepisów prawa humanitarnej ochrony zwierząt w systemie prawa nie przedstawia już takich trudności jak samo zdefiniowanie tego pojęcia. Przepisy prawa z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt wykazują bowiem pewne swoiste cechy, które traktowane łącznie dają obraz charakterystyczny dla działu prawa administracyjnego.

W szczególności przesądza o tym publicznoprawna natura norm prawa humanitarnej ochrony zwierząt. Normy te mają bowiem co do zasady charakter bezwzględnie obowiązujący. Oznacza to, że zawierają rozwiązania, które z jednej strony wprowadzają obowiązek podejmowania określonych zachowań (lub powstrzymania się od nich)³⁴, z drugiej zaś nie mogą być swobodnie zmieniane porozumieniem stron, co cechuje normy prawa cywilnego. Normy prawa humanitarnej ochrony zwierząt zawierają także element władztwa, dający organom administracji publicznej kompetencje jednostronnego rozstrzygania sytuacji indywidualnych. Osoba, na którą nałożony został obowiązek wynikający z regulacji prawa humanitarnej ochrony zwierząt, nie może przy tym skutecznie przenieść odpowiedzialności za wykonanie takiego obowiązku na inny podmiot³⁵. Ponadto, jeżeli nie dopełni ona dobrowolnie nakazanego przez prawo obowiązku (lub skonkretyzowanego w drodze aktu administracyjnego), to obowiązek ten zostanie wyegzekwowany przy użyciu przymusu państwowego (choć w tym zakresie istnieje pewna wątpliwość, czy jeżeli gmina nie wykonuje nałożonych – w zakresie humanitarnej ochrony zwierząt – zadań własnych, to czy organy administracji rządowej mogą taki przymus wdrożyć w stosunku do niej).

34 J. Zimmermann, *op. cit.*, s. 35 i n.

35 J. Starościak, *op. cit.*, s. 21.

O publicznoprawnym charakterze norm prawa humanitarnej ochrony zwierząt mówić będą też cele publiczne realizowane w granicach tego prawa³⁶. Chodzi tu o wartości, ze względu na które prawo humanitarnej ochrony zwierząt ma stanowić instrument porządkujący określone przejawy życia społecznego. Jak wskazał M. Goettel, „właściwe traktowanie zwierzęcia oraz zapewnienie mu bezpiecznej i należytej egzystencji (i to nie tylko w odniesieniu do zwierząt stanowiących mienie publiczne) jest utożsamiane z interesem publicznym, którego realizację i ochronę najlepiej zagwarantują normy prawa publicznego, zwłaszcza administracyjnego”³⁷.

Na poziomie prawa humanitarnej ochrony zwierząt można przeprowadzić także podział wewnętrzny, właściwy całemu działowi prawa administracyjnego, a mianowicie na normy o charakterze ustrojowym, materialnym i procesowym. Do grupy norm ustrojowych przynależą będą przepisy określające organizację administracji odpowiedzialnej za nadzorowanie przestrzegania prawa. Normy prawa materialnego regulują stosunki społeczne w obszarze humanitarnej ochrony zwierząt. Normy tego prawa wskazywać będą zatem sposób rozstrzygania określonych spraw z tegoż obszaru. Cechują się one bardzo merytorycznym charakterem związanym ze sposobami postępowania względem zwierząt. To właśnie z uwagi na ich istnienie możliwe jest na gruncie nauki prawa dokonanie systematyzacji niektórych jego norm w wyniku wydzielenia prawa humanitarnej ochrony zwierząt. Z tego powodu normy takie możemy nazwać prawem humanitarnej ochrony zwierząt *sensu stricto*. Z kolei do norm proceduralnych zaliczymy normy modyfikujące na potrzeby szczególnego postępowania w sprawach związanych z humanitarną ochroną zwierząt oraz ogólne przepisy postępowania kontrolnego, administracyjnego lub egzekucyjnego.

Mając na względzie wymienione cechy, kwestia przynależności prawa humanitarnej ochrony zwierząt do działu prawa administracyjnego nie powinna budzić wątpliwości, i to niezależnie, który z głównych sposobów budowania pojęcia prawa administracyjnego w doktrynie

36 J. Boć, *Prawo administracyjne* [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Wrocław 2005, s. 39.

37 M. Goettel, *op. cit.*

wyberzemy jako punkt odniesienia³⁸. Z równą skutecznością można bowiem wykazywać, iż normy prawa humanitarnej ochrony zwierząt regulują zachowanie określonej części administracji publicznej, a także zachowanie osób fizycznych i innych podmiotów w zakresie nienależącym do innych gałęzi prawa³⁹, oraz że zawierają element władztwa umożliwiający organom administracji publicznej jednostronne rozstrzygnięcie sytuacji indywidualnych, rozstrzygnięcie trwałe i obowiązujące wszystkie podmioty prawne w państwie oraz zagrożone przymusem państwowym⁴⁰, czy że regulują wykonywanie przez organy administracji publicznej funkcji administrowania⁴¹.

Ponownie cytując M. Goettela: „Aczkolwiek prawna ochrona zwierząt stanowi materię ogromnie zróżnicowaną, obecną na obszarze wielu gałęzi prawa w sposób najbardziej wszechstronny, [...] jest ona uwzględniona w regulacjach prawa administracyjnego. Ma to swoje uzasadnienie w specyfice przedmiotu ochrony. Za pomocą jego unormowań można określić system nakazów i zakazów w zakresie postępowania ze zwierzętami, zadania organów władzy publicznej oraz obowiązki innych podmiotów w tej dziedzinie, a także instrumenty zapewniające ich egzekwowanie, zasady prowadzenia określonej działalności z użyciem różnych kategorii i grup zwierząt itd.”⁴².

Wydzielenie prawa humanitarnej ochrony zwierząt na gruncie przepisów prawa administracyjnego nie powinno także budzić wątpliwości,

38 Kwestia definicji pojęcia prawa administracyjnego budzi nieustanne spory w doktrynie. Niektórzy jej przedstawiciele mówią w związku z tym jedynie o poszukiwaniu takiej definicji albo też zwracają uwagę, że od samych prób jej budowy ważniejsze jest wyliczenie podstawowych cech prawa administracyjnego (np. J. Zimmermann, *Prawo administracyjne*, Kraków 2005, s. 34 i n.).

39 Takie pojęcie prawa administracyjnego, zbudowane z punktu widzenia podmiotowego, przytacza J. Lang, *Zagadnienia wstępne* [w:] *Prawo administracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2007, s. 21.

40 Jeżeli weźmiemy pod uwagę definicję zbudowaną z uwagi na sposób działania organów administracji publicznej przytoczoną przez J. Bocia (*Prawo administracyjne* [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Wrocław 2004, s. 35).

41 Odnosząc się do przedmiotowego określenia prawa administracyjnego przytoczonego przez J. Starościa, *Określenie administracji i prawa administracyjnego* [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Starościak, Warszawa 1966, s. 17.

42 M. Goettel, *op. cit.*

jeżeli weźmiemy pod uwagę, iż podziały tego prawa na niższym stopniu tkwią głęboko w samym jego systemie i rozwoju⁴³.

Pierwotnym podziałem prawa administracyjnego jest oczywiście podział na część ogólną i szczegółową, który sygnalizowany jest od początku nauki prawa administracyjnego. Jednakże część szczegółowa też podlega dalszym podziałom wewnętrznym. Już w 1880 r. A. Okolski mówił o kilku głównych działach „[...] materialnego systematu prawa administracyjnego”⁴⁴. M. Jaroszyński wskazywał na działy specjalne prawa administracyjnego⁴⁵. Z kolei J. Borkowski mówi, iż „[...] w ramach prawa administracyjnego jako gałęzi można wyodrębnić – z punktu widzenia przedmiotowego – zespoły norm prawnych, które tworzą względnie samodzielne zespoły”⁴⁶.

Praktyczne podziały szczegółowego prawa administracyjnego proponowane były przez wielu przedstawicieli doktryny. Kryteria wyodrębnienia takich dziedzin nigdy nie zostały jednak ściśle określone. O tworzeniu podziałów decydowały więc praktyka i konwencja przyjęta przez danego badacza⁴⁷. Wśród najczęściej przyjmowanych kryteriów podziału wymienić należy kryterium resortowości – odpowiadające podziałowi prawa administracyjnego na kompetencje poszczególnych ministrów resortowych – zakres i nazwa poszczegółnej regulacji prawnej czy w końcu dziedzin ingerencji administracji w określone dobra jednostki⁴⁸.

43 T. Kuta pisał, że prawo administracyjne jest „[...] zespołem norm najbardziej złożonym i jednocześnie najbardziej wielorakim zarówno co do ilości, jak i co do różnorodności tych norm” (*Prawo administracyjne i nauka o nim* [w:] J. Boć, T. Kuta, *Prawo administracyjne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984, s. 15).

44 A. Okolski, *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. 1, Warszawa 1880, s. 31 i n.

45 M. Jaroszyński, *Przedmiot i zakres administracji i prawa administracyjnego* [w:] *Prawo administracyjne*. cz. I, red. M. Jaroszyński, Warszawa 1952, s. 32.

46 J. Borkowski, *Określenie administracji i prawa administracyjnego* [w:] *System prawa administracyjnego*, t. 1, s. 66.

47 Już w roku 1880 A. Okolski pisał, że „[...] tyle jest systematów prawa administracyjnego, ile książek zajmujących się tym przedmiotem” (*Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. 1, Warszawa 1880, s. 30). Z kolei Z. Bukowski mówi o zupełnie subiektywnym wyborze, jakim się kierował przy tworzeniu polskiego administracyjnego prawa materialnego (*Polskie administracyjne prawo materialne*, Toruń 2005, s. 15).

48 Z. Leoński, *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa 2006, s. 1 i n.; oraz *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2007, s. 26.

Jak różne mogą być sposoby systematyzacji szczegółowego prawa administracyjnego, można się przekonać, dokonując przeglądu sposobów ich podziału na przykładzie norm, które na potrzeby niniejszego opracowania chcemy przypisać pod termin „prawa humanitarnej ochrony zwierząt”.

W jednym z pierwszych, ale bardzo ciekawych podziałów prawa administracyjnego, A. Okolski przyporządkowuje pierwsze normy odnoszące się do przemysłu dobywczego” (od „dobywania” płodów rolnych czy właśnie produktów pochodzenia zwierzęcego)⁴⁹. W zaproponowanej w okresie II Rzeczypospolitej systematyce prawa administracyjnego kwestie „hodowli i ochrony zwierząt” wraz z „policją weterynaryjną” przypisano do „administracji rolniczej”⁵⁰.

W. Dawidowicz wyróżniał taki podział prawa administracyjnego jak „hodowla i ochrona zwierząt gospodarczych”⁵¹.

Po przyjęciu i opublikowaniu ustawy o ochronie zwierząt z roku 1997 W. Radecki oraz inni przedstawiciele doktryny (L. Jastrzębski, R. Paczuski, J. Sommer, J. Boć, A. Lipiński czy M. Górski) zaczęli zaliczać przepisy z zakresu humanitarnej ochrony do prawa ochrony środowiska⁵², dla którego to prawa humanitarna ochrona zwierząt miała być tylko dopełnieniem innych aspektów zabezpieczenia znaczącego elementu tworzącego środowisko, jakim są zwierzęta. Stawiało się przy tym tezę, że „przepisy o ochronie zwierząt stanowią fragment większej całości obejmowanej zwykle mianem prawa ochrony przyrody, które z kolei

49 Autor tak nazywał tę część prawa administracyjnego, której dzisiaj najbliżej byłoby do administracyjnego prawa gospodarczego. Dzielił on ją przy tym na trzy części: odnoszącą się do „działalności ekonomicznej dobywczej”, składającej się m.in. z działalności rolniczej; dotyczącą działalności wytwórczej oraz odnoszącą się do działalności zamiennej (handel), zob. A. Okolski, *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim*, t. 3, Warszawa 1884, s. 144 i n.

50 J. Panejko, *Administracja rolnicza i lasowa. Łowiectwo i rybołówstwo* [w:] K. Kumaniecki, B. Wasiułyński, J. Panejko, *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, cz. 2, Kraków 1929, s. 795 i n.

51 W. Dawidowicz, *Polskie prawo administracyjne*, Warszawa 1980.

52 W. Radecki, *Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz*, Difin 2015, s. 24 i n.

wchodzi w zakres prawa ochrony środowiska”⁵³. Podobne stanowisko zajmuje A. Przyborowska-Klimczak, która uznając środowisko za pewną uniwersalną całość, wskazywała, że „w ramach tej całości wypracowane zostały poszczególne »sektory« odnoszące się do konkretnych zagadnień ochrony środowiska. Jednym z takich sektorów jest ochrona przyrody, która wymaga specyficznych dla siebie regulacji”⁵⁴. Zwierzęta z kolei są jednym z podstawowych składników przyrody, należącym do jej zasobów naturalnych⁵⁵.

Trudno mi jest się zgodzić z taką systematyzacją. Jeżeli przyjmujemy, że „wspólnym mianownikiem [...] prawa ochrony środowiska jest przedmiot ochrony – środowisko, rozumiane jako »ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami«”⁵⁶, to z całą mocą należy podkreślić, że ani przedmiot, ani istota, ani zakres ochrony, jakiej udzielają przepisy z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt, nie mają nic wspólnego z prawem (ochrony) środowiska. Różnie określony jest bowiem zakres ochrony środowiska od ochrony zwierząt przed niehumanitarnym traktowaniem⁵⁷.

Z samego faktu, że zwierzęta dzięki przynależą do większej przyrodniczej całości, środowiska, i z tego powodu są one chronione jako część

53 W. Radecki, *Ustawa o ochronie zwierząt*, Wrocław 2003, s. 13.

54 K. Kuszlewicz, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2021 (dostęp: LEX Omega).

55 J. Stochlak, M. Podolak, *Ochrona środowiska w Polsce. Studium prawnopolitologiczne*, Lublin 2006, s. 24.

56 Tak w szczególności K. Gruszecki, *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Wolters Kluwer 2020, dostęp: LEX Omega czy B. Rakoczy, *Ochrona środowiska w praktyce gminy*, Warszawa 2020, dostęp: LEX Omega; czy B. Iwańska, *Ochrona powietrza w systemie prawa ochrony środowiska*, EPS 2017, nr 7, s. 4 i n. Przy czym, jak wskazał Wojewódzki Sąd Administracyjny w Kielcach w wyroku z 4 grudnia 2013 r., II SA/Ke 920/13, „definicja ochrony środowiska ma bardzo szeroki zakres przedmiotowy i w konsekwencji liczba spraw mieszczących się w tej kategorii jest bardzo duża. Pojęcie to bowiem obejmuje sprawy bezpośrednio dotyczące ochrony środowiska, jak również te, które są tylko z jego ochroną związane” (dostęp: LEX Omega).

57 T. Pietrzykowski, *Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt*, „Studia Prawnicze” 2019/1, s. 11 i n.

większej całości środowiska przyrodniczego⁵⁸, nic nie wynika dla zindywidualizowanego zakresu ochrony istoty żywej, zasługującej na szacunek przez sam fakt istnienia, czyli dla ochrony zdrowia i życia każdego zwierzęcia przed niehumanitarnym traktowaniem⁵⁹. Takie wątpliwości można podnosić tym bardziej, jeżeli weźmiemy pod uwagę zwierzęta domowe, których przynależność do środowiska naturalnego może budzić wątpliwości, a już na pewno, jeżeli popatrzymy na zwierzęta laboratoryjne, które są całkowicie odseparowane od środowiska naturalnego.

Już M. Gabriel-Węglowski zaczął podkreślać, że humanitarna ochrona zwierząt „przez swoje uzasadnienie aksjologiczne [...] wykracza swoimi skutkami poza środowisko”⁶⁰. Przywołać można również pogląd T. Pietrzykowskiego, który wskazuje, iż „aksjologia przepisów o ochronie dobrostanu zwierząt odwołuje się do moralnych ograniczeń krzywdzenia ich, a nie potrzeby zachowania środowiska naturalnego w odpowiednim nie pogorszonej stanie”⁶¹.

Na potrzeby niniejszego opracowania przy definiowaniu pojęcia prawa humanitarnej ochrony zwierząt zaproponowano przeprowadzenie systematyzacji prawa administracyjnego przez wskazanie podstawowego przedmiotu ochrony i w ten sposób zakreszenie pola stosunków społecznych regulowanych danymi przepisami. Tak wyróżnione obszary regulacji wiązać będą określone dziedziny w normatywnie ujęte zagadnienia.

58 K. Kocot, *Prawnomiędzynarodowe zasady zoologii*, Warszawa–Wrocław 1977, s. 17 i n.

59 K. Kuszlewicz, *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2021 (dostęp: LEX Omega).

60 M. Gabriel-Węglowski, *The crimes against humanitarian treatment of animals [w:] Prześięstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Wolters Kluwer 2009 (dostęp: LEX Omega).

61 T. Pietrzykowski, *Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt*, „Studia Prawnicze” 2019/1, s. 11. Chociaż nie do końca zgadzam się z resztą twierdzeń profesora, to jest potrzeba wyodrębnienia wszystkich zagadnień związanych z prawoadministracyjną ochroną zwierząt w jeden kodeks – tzw. kodeks prawa ochrony zwierząt, czy też że w odniesieniu do prawnej ochrony zwierząt aktualnie znajdujemy się na etapie tworzenia zrębów nowej gałęzi prawa i prawoznawstwa oraz że „jest to klasyczny przykład właśnie odrębnej gałęzi prawa *in statu nascendi*”, zob. T. Pietrzykowski, *Prawo ochrony zwierząt – między praktyką a teorią nowej gałęzi prawa. Artykuł recenzyjny*, „Krytyka Prawa”, t. 12, nr 2/2020, s. 224. Ja tak daleko nie idę – stąd zaprezentowana w niniejszym opracowaniu konstrukcja działu kompleksowego prawa administracyjnego.

Ta część prawa administracyjnego nie będzie się co prawda wyróżniać swoistym przedmiotem regulacji, metodą regulacji czy formą prawną realizacji, lecz z uwagi na częściową przynajmniej możliwość wskazania specyficznych instytucji ochrony prawnej, wagę, jaką do humanitarnej ochrony zwierząt przywiązuje Unia Europejska i społeczeństwo⁶², może być nazwana działem przedmiotowym prawa administracyjnego. W ten sposób na gruncie prawa administracyjnego wydzielić można prawo ochrony środowiska, prawo o żywności, prawo budowlane⁶³, prawo sanitarne i prawo weterynaryjne⁶⁴ czy właśnie prawo humanitarnej ochrony zwierząt.

Jednocześnie prawo humanitarnej ochrony zwierząt należy odróżnić od gatunkowej ochrony zwierząt – rozumianej jako jedna z form prawnej ochrony przyrody obejmująca ochronę konkretnych gatunków zwierząt, łowieckiej ochrony zwierząt, czyli ochrony zwierząt łownych (zwierzyny) i gospodarowania ich zasobami w zgodzie z zasadami ekologii oraz zasadami racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej i rybackiej, czy też ochrony zdrowia zwierząt (ochrony weterynaryjnej) przed chorobami zakaźnymi.

Wyróżnione działy przedmiotowe charakteryzuje kompleksowość regulacji. W ich skład, oprócz norm prawa administracyjnego, wchodzi bowiem też normy z innych gałęzi prawa, najczęściej cywilnego (zwierzę nie jest rzeczą, ale stosuje się do niego odpowiednio przepisy o rzeczach) lub karnego (przepisy karne i wykroczeniowe za znęcanie się nad zwierzęciem, nieuzasadnione jego zabicie lub naruszenie jego dobrostanu)⁶⁵.

62 Takie m.in. kryteria wskazują J. Boć i E. Samborska-Boć, mówiąc o wyodrębnieniu podstaw prawnych ochrony środowiska oraz o odrębności ochronnych regulacji normatywnych z tego zakresu prawa, zob. *Uwagi o polskim systemie regulacji prawnej ochrony środowiska* [w:] *Ochrona środowiska*, red. J. Boć, Wrocław 2005, s. 159 i n.

63 A. Błaś, J. Boć, *Źródła prawa administracyjnego* [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Wrocław 2005, s. 62; B. Wierzbowski, B. Rakoczy, *Podstawy prawne ochrony środowiska*, Warszawa 2004, s. 21 i n.; S. Jędrzejewski, *Prawo budowlane*, Toruń 1998, s. 17 i n. Podobnie W. Nosek, *Uwagi wstępne* [w:] *Prawo budowlane z umowami w działalności inwestycyjnej. Komentarz*, red. H. Kisilowska, Warszawa 2008, s. 12.

64 Przy czym trzeba mieć świadomość, iż z powodu braku kodyfikacji prawa administracyjnego zakres rzeczowy każdego z proponowanych poddziałów będzie jeszcze długo kwestią dyskusyjną, zob. Z. Leoński, *Materiałne prawo administracyjne*, Warszawa 2006, s. 8.

65 Pomimo iż „prawna ochrona zwierząt stanowi materię ogromnie zróżnicowaną, obecną na obszarze wielu gałęzi prawa, w sposób najbardziej wszechstronny [...]

Nie chodzi przy tym o proste zestawienie norm pochodzących z różnych systemów prawa, lecz na ich związanie w jedną funkcjonalną całość⁶⁶. Ich obecność w dziale przedmiotowego prawa administracyjnego daje przy tym nadzieję na zapewnienie prawidłowej i wszechstronnej ochrony danego interesu społecznego. Jednocześnie normy te przez włączenie do prawa administracyjnego nie tracą pierwotnej przynależności do swoich działów macierzystych.

Regulacje odnoszące się do humanitarnej ochrony zwierząt są rozproszone w wielu źródłach prawa administracyjnego, ale do zakresu tak wyróżnionego działu przedmiotowego prawa wejdą przepisy ustawy o ochronie zwierząt wraz aktami wykonawczymi do tej ustawy, jak również dość liczne przepisy innych ustaw krajowych, normy prawa unijnego, a nawet niektóre normy prawa krajowego, jeżeli tylko istnieje możliwość ich zastosowania do dobrostanu zwierząt. Normy te stanowią bądź instytucje samodzielne czy też wyodrębnione, bądź części składowe instytucji dotyczących szerszej materii prawodawczej.

jest ona uwzględniona w regulacjach prawa administracyjnego. Ma to swoje uzasadnienie w specyfice przedmiotu ochrony. Właściwe traktowanie zwierzęcia oraz zapewnienie mu bezpiecznej i należytej egzystencji (i to nie tylko w odniesieniu do zwierząt stanowiących mienie publiczne) jest utożsamiane z interesem publicznym, którego realizację i ochronę najlepiej zagwarantują normy prawa publicznego, zwłaszcza administracyjnego. Za pomocą jego unormowań można określić system nakazów i zakazów w zakresie postępowania ze zwierzętami, zadania organów władzy publicznej oraz obowiązki innych podmiotów w tej dziedzinie, a także instrumenty zapewniające ich egzekwowanie, zasady prowadzenia określonej działalności z użyciem różnych kategorii i grup zwierząt itd. (M. Goettel, *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym* [online], LEX, 2019–04–09 16:04 [dostęp: 10 kwietnia 2019 r.].

- 66 Stworzone w ten sposób części prawa administracyjnego nazwano w doktrynie prawa działami kompleksowymi, zob. F. Longchamps, *W sprawie pojęcia administracji państwowej i pojęcia prawa administracyjnego*, ZNUWr, Seria A, Prawo 1958, nr 10, s. 20. Podobnie A. Błaś, J. Boć, *Źródła prawa administracyjnego* [w:] *Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Wrocław 2005, s. 62; oraz Z. Rybicki, S. Piątek, *Zarys prawa administracyjnego i nauki administracji*, Warszawa 1984, s. 107. Kompleksowość regulacji aktów prawa administracyjnego jest wpisana w specyfikę prawa administracyjnego, jak wskazuje bowiem F. Longchamps, prawo administracyjne „jest to pojęcie, które ma obejmować pewne elementy różnych systemów prawnych”, zob. *W sprawie pojęcia administracji państwowej i pojęcia prawa administracyjnego*, ZNUWr, Seria A, Prawo 1958, nr 10, s. 19. Podobnie M. Goettel, *ibidem*.

4. Podsumowanie

Zmiany społeczne w XX w. wpłynęły istotnie na nasze podejście do zwierząt. Spowodowało to zmiany w prawie, wśród których najważniejszą była dereifikacja zwierząt. Postępowanie ze zwierzętami podlega ograniczeniom prawnym, one same natomiast bardziej pozostają przedmiotem praw i obowiązków człowieka niż podmiotem jakichkolwiek uprawnień, a tym bardziej obowiązków przypisywanych im samym. Zwierzęta tworzą odrębną kategorię, nie do końca mieszczącą się w tradycyjnej dychotomii osoba (podmiot) – rzecz (przedmiot).

Na przełomie XX i XXI w. doszło do znaczącego zwiększenia liczby i znaczenia norm prawa z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt. Jedną z przyczyn takiego stanu rzeczy była niewątpliwie zmiana społecznego postrzegania zwierzęcia jako istoty żywej, zdolnej odczuwać cierpienie. Obecnie przepisy prawa wymagają humanitarnego traktowania zwierząt, to znaczy takiego postępowania, które uwzględnia (wszystkie) potrzeby zwierzęcia oraz zapewnia mu opiekę i ochronę ze strony człowieka. Prawo, uznając humanitarne traktowanie zwierząt jako wyraz stosunku człowieka do wszystkich istot żywych – jedną z miar naszego człowieczeństwa, która powinna oddawać etyczną relację osoby ludzkiej wobec pozaludzkiego świata zwierząt – wyznacza standardy ochrony zwierząt. Na podstawie tych kryteriów w doktrynie prawa dochodzi do bardzo wielostronnego definiowania zakresu prawnej ochrony zwierząt, w tym ich ochrony humanitarnej.

Jednocześnie rozrost norm z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt daje podstawy do wyodrębnienia na gruncie prawa administracyjnego grupy przepisów z zakresu humanitarnej ochrony zwierząt jako osobnego poddziału owego prawa. Na potrzeby niniejszego artykułu otrzymał on nazwę prawa humanitarnej ochrony zwierząt.

Bibliografia

- Aksjologia prawa administracyjnego. Tom II, red. J. Zimmermann, Warszawa 2017.
- Boć J., Kuta T., *Prawo administracyjne. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 1984.
- Bukowski Z., *Polskie administracyjne prawo materialne*, Toruń 2005.
- Dawidowicz W., *Polskie prawo administracyjne*, Warszawa 1980.
- Goettel M., *Sytuacja zwierzęcia w prawie cywilnym*, Warszawa 2013.
- Helios J., Jedlecka W., *Ochrona zwierząt w polskim prawie administracyjnym i karnym*, „Prawo i Więź, Law & Social Bonds, Journal in Legal and Social Studies”, rok VI, numer 1 (19) 2017.
- Gabriel-Węglowski M., *Przestępstwa przeciwko humanitarnej ochronie zwierząt*, Wolters Kluwer 2009.
- Gruszecki K., *Ustawa o ochronie przyrody. Komentarz*, Wolters Kluwer 2020.
- Iwańska B., *Ochrona powietrza w systemie prawa ochrony środowiska*, EPS 2017, nr 7.
- Jastrzębski L., *Prawo ochrony środowiska w Polsce*, Warszawa 1990.
- Jędrzejewski S., *Prawo budowlane*, Toruń 1998.
- Kocot K., *Prawnomiędzynarodowe zasady zoologii*, Warszawa–Wrocław 1977.
- Kumaniecki K., Wasiutyński B., Panejko J., *Polskie prawo administracyjne w zarysie*, cz. 2, Kraków 1929.
- Kuszelewicz K., *Ustawa o ochronie zwierząt. Komentarz*, Warszawa 2021.
- Leoński Z., *Materialne prawo administracyjne*, Warszawa 2006.
- Leoński Z., *Zarys prawa administracyjnego*, Warszawa 2007.
- Longchamps F., *W sprawie pojęcia administracji państwowej i pojęcia prawa administracyjnego*, ZNUWr, Seria A, Prawo 1958, nr 10.
- Łętowska E., *Odpowiedzialność w aparacie administracyjnym [w:] Prawo administracyjne i funkcjonowanie aparatu państwowego Polski i NRD*, red. G. Schulz, J. Łętowski, Wrocław 1981.
- Łętowska E., *Dwa cywilnoprawne aspekty praw zwierząt: dereifikacja i personifikacja [w:] Studia z prawa prywatnego: księga pamiątkowa ku czci Profesor Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej*, red. A. Szpunar, Łódź 1997.

- Ochrona środowiska*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2000.
- Ochrona środowiska*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2005.
- Okolski A., *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskim, t. 1*, Warszawa 1880.
- Pietrzykowski T., *Moralność publiczna a konstytucyjne podstawy ochrony zwierząt*, „*Studia Prawnicze*” 2019/1.
- Pietrzykowski T., *Prawo ochrony zwierząt – między praktyką a teorią nowej gałęzi prawa. Artykuł recenzyjny*, „*Krytyka Prawa*”, t. 12, nr 2/2020.
- Prawna ochrona zwierząt*, red. M. Mozgawa, Lublin 2002.
- Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2004.
- Prawo administracyjne*, red. J. Boć, Kolonia Limited 2005.
- Prawo administracyjne*, red. J. Starościak, Warszawa 1966.
- Prawo administracyjne*, red. M. Wierzbowski, Warszawa 2007.
- Prawo administracyjne. Część I*, red. M. Jaroszyński, Warszawa 1952.
- Prawo budowlane z umowami w działalności inwestycyjnej. Komentarz*, red. H. Kisilowska, Warszawa 2008.
- Radecki W., *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2002.
- Radecki W., *Ustawa o ochronie zwierząt*, Wrocław 2003.
- Radecki W., *Ustawy o ochronie zwierząt. Komentarz*, Difin 2015.
- Rakoczy B., *Ochrona środowiska w praktyce gminy*, Warszawa 2020.
- Rybicki Z., Piątek S., *Zarys prawa administracyjnego i nauki administracji*, Warszawa 1984.
- Starościak J., *Prawo administracyjne*, Warszawa 1978.
- Stochlak J., Podolak M., *Ochrona środowiska w Polsce. Studium prawno-politologiczne*, Lublin 2006.
- Wierzbowski B., Rakoczy B., *Podstawy prawne ochrony środowiska*, Warszawa 2004.
- Zimmermann J., *Prawo administracyjne*, Kraków 2005.